

بررسی کتاب

Urban-Rural Interactions: Towns as Focus Points in Rural Development/
Written by Eveline S. van Leeuwen. Berlin: Physica-Verlag (Springer), 2010 (First Edition), 177 p.

**تعاملات شهری- روستایی: شهرها به مثابه نقاط
کانونی توسعه روستایی/ نویسنده: اولین اس. فان لی -
یوون. برلین: فیزیکا- ورلاگ (اسپرینگر)، ۲۰۱۰
(ویراست نخست)، ۱۷۷ ص.**

اگر بناست تغییری در نواحی روستایی پدید آید، شهرها را می‌توان نقطه آغازین آن دانست. این سخن جان‌مایه مباحث کتاب «تعاملات شهری- روستایی: شهرها به مثابه نقاط کانونی توسعه روستایی» است. این کتاب، افزون بر بررسی کارکردهای کانونی شهرها در اقتصاد منطقه‌ای، به بحث و بررسی پیرامون اهمیت اقتصاد محلی برای خانوارها، کشتزارها^(۱) و شرکت‌های مستقر در شهرهای کوچک و متوسط می‌پردازد. توجه نویسنده کتاب به دو جنبه مهم نواحی روستایی در زمان حاضر معطوف شده است: چندکارکردی بودن (که تولید کشاورزی تنها یکی از این کارکردهاست)، و اهمیت فزاینده ارزش‌های زیست‌محیطی و تأثیر آن بر نواحی روستایی. وی رابطه مبتنی بر هم‌زیستی^(۲) شهرها با نواحی پیرامونی را نیز بررسی کرده و شهرها را منبع نهاده‌ها یا دروندادهای^(۳) کشاورزی (کالاها و خدمات)، مقصد اول محصولات کشاورزی، مکمل اشتغال و درآمد خانوارهای روستایی، و منبع کالاها و خدمات مصرفی این خانوارها

دانسته است. از دیدگاه او، شهرها محل تلاقی فعالیت‌های روستایی و نیز بهره‌مندی از مزیت‌های سازمانی است.

کتاب «تعاملات شهری- روستایی: شهرها به‌مثابه نقاط کانونی توسعه روستایی» دربرگیرنده هشت فصل است.

فصل اول، «مقدمه کتاب»، به مباحثی چون چالش‌های پیش روی نواحی روستایی در زمان کنونی می‌پردازد، که از آن جمله‌اند: ساختاردهی مجدد^(۴) بخش کشاورزی، دورافتادگی^(۵)، کاستی در تأمین خدمات، خالی شدن از سکنه و یا هجوم جمعیت به سوی این نواحی، فشار بر محیط طبیعی (به‌ویژه در روستاهای نزدیک به مراکز شهری)، کمبود آب، و تغییرات اقلیمی. در بخشی از این فصل، نویسنده تحولات فناوری (مانند بهره‌گیری از اینترنت) را موجب افزایش توانایی خانوارها و شرکت‌های روستایی برای سفارش و فروش انواع محصولات به شیوه‌ای آسان و کارا می‌داند. وی، با یادآوری افزایش مقیاس بخش خرده‌فروشی و نیز خدمات آموزشی و بهداشتی، این نکته را رد می‌کند که چنین وضعیتی لزوماً به بهبود شرایط گروه‌های آسیب‌پذیر روستایی (مانند کودکان و سالخوردگان) می‌انجامد. فرایندی که نویسنده از آن با تعبیر ضدشهری شدن^(۶) یاد می‌کند، با افزایش ازدحام در شهرها و کاهش کیفیت زندگی در آنها و در نتیجه، افزایش نسبی جذابیت نواحی روستایی همراه است. امروزه، محل کار بسیاری از خانوارها یک شهر بزرگ و محل زندگی آنها یک شهرک خوش‌آب‌وهواست (که البته می‌توان چنین شهرکی را مکانی شهری- روستایی برشمرد).

در فصل دوم، «تعاملات شهر و نواحی دورافتاده روستایی»، مراکز شهری به‌مثابه مکان‌هایی مناسب برای انواع مبادله میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان را بررسی می‌کند و به‌ویژه ظرفیت سازمانی این مراکز را در کانون توجه قرار می‌دهد. در بحث تعاملات شهر و نواحی روستایی، تمرکز نویسنده بیشتر بر وجوه مفهومی و نظری موضوع است و به باور او، فرایند شهری شدن پیدایی گفتمان‌های نظری جدید در مورد شهرها (مثلاً نظریه مناطق و مکان‌های مرکزی^(۷)) را موجب شده است.

فصل سوم، «چندکارکردی بودن شهرها: بررسی رفتار فضایی خانوارها»، به اهمیت شهرهای کوچک و متوسط برای خانوارهای روستایی (در زمینه معیشت، کار و خرید) می‌پردازد و در واقع، کارکردهای مختلف شهرها در شرایط گوناگون را یادآور می‌شود. نویسنده از جهت‌گیری محلی رفتار روستاییان در زمینه خرید سخن به میان آورده، شرایط اقتصادی- فضایی روستا مانند دسترس‌پذیری فروشگاه‌ها را با ویژگی‌های اقتصادی- اجتماعی خانوارهای محلی از جمله محل کار، سن اعضا و درآمد خانوار مرتبط می‌داند.

در فصل چهارم، «کشتزارها در دنیای نوین: ادغام محلی^(۸) و اشتغال خارج از زمین زراعی»، نویسنده با اشاره بدین واقعیت که خانوارهای کشاورز (به‌ویژه در نواحی روستایی دورافتاده) همچنان بخشی مهم از جمعیت محلی به‌شمار می‌روند، از نقش این خانوارها در پویایی سکونتگاه‌های روستایی سخن می‌گوید. وی، با تبیین اهمیت اقتصادی کشتزارها برای نواحی روستایی، ادغام اقتصادی و محلی کشتزارها را با ادغام محلی شرکت‌ها مقایسه می‌کند. همچنین، در این فصل، از عوامل مؤثر بر انتخاب مشاغل غیرزراعی یاد شده و این نوع اشتغال مؤلفه مهم حفظ آسایش و رفاه در مناطق روستایی خوانده شده است.

فصل پنجم، «رویکرد موسوم به ماتریس حسابداری اجتماعی^(۹)»، این ماتریس را ابزاری تحلیلی و دارای قابلیت پیش‌بینی می‌خواند که از طریق آن، می‌توان تحولات گوناگون اقتصادی (در سطح کلان) را مشخص و بررسی کرد. تمرکز این ماتریس بر ساختار اقتصادی کنونی شهرهای محلی و نواحی روستایی دورافتاده است. بخشی از این فصل نیز به ایجاد ماتریس‌های حسابداری اجتماعی محلی و منطقه‌ای اختصاص یافته است.

فصل ششم، «شبیه‌سازی خانوارهای روستایی در سطح خرد^(۱۰)»، این شبیه‌سازی را به‌مثابه فن مدل‌سازی از رفتار احتمالی اشخاص، خانوارها و شرکت‌ها در کانون توجه قرار می‌دهد. یکی از کاربردهای این شبیه‌سازی‌ها نشان دادن پویایی‌های فضایی (به‌ویژه

در پیوند با نظام اطلاعات جغرافیایی) است، موضوعی که به کار سیاست‌گذاران محلی نیز خواهد آمد.

فصل هفتم، «تحولات آینده نواحی روستایی: ترکیب سطوح خرد و کلان»، به بررسی تحولات جمعیتی روستاها در آینده و نیز تحولات حوزه خردفروشی و اثرات آن بر اقتصاد محلی اختصاص دارد.

در فصل هشتم، «نتیجه‌گیری و یک نقشه راه^(۱۱) برای تحقیقات آینده»، با اشاره به تغییرات گسترده و فراگیری که در رابطه میان اقتصاد و فضا در دوران نوین رخ داده، به برقراری توازن میان مناطق شهری و روستایی از دو وجه جمعیتی و کارکردی توجه شده است. ضرورت ایجاد تنوع اقتصادی در نواحی روستایی از مهم‌ترین مسائل مطرح‌شده در این فصل است.

چگونگی رابطه شهر و روستا از عوامل پیش‌برنده یا بازدارنده فرایند توسعه کشورهاست. در متون مرتبط با توسعه روستایی، به واقعیت‌ها و وجوه مختلف این رابطه اشاره شده است؛ برای نمونه، مهاجرت از روستا به شهر (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۱۳۲؛ لهسایی‌زاده، ۱۳۷۵: ۱۹۸؛ رکن‌الدین افتخاری و سجاسی قیداری، ۱۳۸۹: ۱۲۶)، مهاجرت از شهرها به سکونتگاه‌های اطراف شهر (موزلی، ۱۳۸۸: ۲)، تبدیل روستا به شهر در حاشیه کلان‌شهرها (مهدوی‌وفا و شفیع‌ثابت، ۱۳۸۶: ۲۷)، تأثیر تحرک جغرافیایی و سبک زندگی شهری بر روستاییان (عنبری، ۱۳۹۰: ۶)، مناطق حاشیه‌ای موسوم به روستایی-شهری (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۶)، مناسبات روستایی-شهری (همان: ۳۳۹)، راهبرد توسعه روستا-شهری (همان: ۱۸۱؛ ازکیا و غفاری، ۱۳۸۶: ۳۱؛ جمعه‌پور، ۱۳۸۹: ۱۰۶)، نابرابری‌های اجتماعی-فرهنگی میان شهر و روستا (بهروان، ۱۳۹۰: ۲۵۰)، سرعت توسعه مناطق شهری نسبت به نواحی روستایی (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷: ۳۴۷)، روابط بازارهای روستایی و مراکز شهری (داوان، ۱۳۸۸: ۱۴۳)، شبکه راه‌های شهری و روستایی (حسینی، ۱۳۹۰: ۳۶۲)، ارتباط میان آسیب‌های شهری و مهاجران روستایی یا روستایی‌تباران حاشیه‌نشین شهرها (شهبازی، ۱۳۸۹: ۱۵)، کمبود خدمات اساسی مانند مراقبت‌های بهداشتی، آب، و آموزش در نواحی روستایی نسبت

به مراکز شهری (هال و میجلی، ۱۳۸۸: ۱۴۹)، کشاورزی شهری (لینچ، ۱۳۸۶: ۸۰)، تفاوت‌های درآمدی بین شهر و روستا (صیدائی، ۱۳۸۸: ۵۲)، تبعیض قائل شدن بین فقر روستایی و شهری (فائو و یونسکو، ۱۳۸۴: ۴۶)، نقش شهرگرایی در تحول مناطق روستایی (جاجرمی، ۱۳۸۸: ۱۸)، رفت و برگشت روزانه از روستاها به شهرها به دلیل شرایط و الزامات شغلی (IFAD, 2010: 190)، و سرمایه‌گذاری در مسکن شهری و روستایی (Sobhan2010 : 296).

کتاب «تعاملات شهری- روستایی: شهرها به‌مثابه نقاط کانونی توسعه روستایی» نیز به ابعاد گوناگون رابطه شهر و روستا پرداخته اما اهمیت این کتاب از آن‌روست که چندوچونی توسعه روستایی را با عطف نظر به شهرها (به‌ویژه شهرهای کوچک و متوسط) و نه تمرکز صرف بر روستاها بررسی کرده است، که البته این موضوع را باید به‌مثابه بازاندیشی نقش شهرها در فرایند توسعه روستایی دانست و نه اولویت‌بخشی به شهرها در این فرایند.

تمرکز بر پیوستگی روستا و شهر، به‌جای در نظر گرفتن آنها به‌صورت دو دنیای جداگانه، فهم بهتر توسعه این دو بخش را موجب می‌شود (آقایی، ۱۳۹۰: ۱۱۱). رویکردهای قائل به تقسیم‌بندی و جدایی شهر و روستا درکی درست از پویایی روابط این دو بخش به‌دست نمی‌دهند و در واقع، ضد توسعه عمل می‌کنند. رویکردهای مبتنی بر پیوستگی روستا و شهر، که نگرشی توسعه‌ای دارند، این دو ناحیه را تشکیل‌دهنده یک پیوستار (و نه قلمروهای جغرافیایی ناپیوسته) تلقی می‌کنند و بر نقش هر کدام در تقویت دیگری تأکید می‌ورزند.

نویسنده کتاب «تعاملات شهری- روستایی: شهرها به‌مثابه نقاط کانونی توسعه روستایی» استاد اقتصاد فضایی^(۱۲) در دانشگاه آمستردام است. وی، در نگارش این اثر، از ۲۰۸ منبع (متعلق به سال‌های ۱۸۲۶ تا ۲۰۱۰) بهره گرفته و بدین ترتیب، تلفیقی از آثار پیشین و امروزی را دست‌مایه کار خود قرار داده است. از نقاط قوت کتاب می‌توان به نمودارها و جداول پرشمار آن اشاره کرد (۳۵ نمودار و ۶۳ جدول، به‌همراه چندین نقشه)، که در فهم مطالب به‌کار می‌آیند. همچنین، نویسنده به هر دو وجه نظری

و عملی رابطه شهر و روستا توجه داشته است. البته با توجه به جنبه اروپامحوری کتاب و نیز تفاوت کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه (یا توسعه نیافته) در زمینه راهکارها و الزامات توسعه روستایی، چه بسا از گستره و شمول مباحث کتاب کاسته شده باشد، اما جنبه های جهان شمول آن نیز کم نیست؛ برای نمونه، مباحثی چون ایجاد مناطق تحقیقاتی تعریف شده در اطراف شهرها، کاربرد رویکردهای توسعه ای «از پایین به بالا»^(۱۳) برای مرتبط ساختن سطوح خرد و کلان، تخصیص شدن فعالیت های کشاورزی، تغییر هزینه های خرده فروشی و ارتباط آن با تغییرات و پویایی جمعیت، و توزیع فضایی خانوارهای کم درآمد و نیز تازه وارد روستایی. همچنین، تحولات و چشم انداز مقوله خرید در نواحی روستایی نیز از دیگر مباحث جالب توجه کتاب به شمار می رود. در این رابطه، نقش جهانی شدن و گسترش فرهنگ مصرف گرای را نیز نباید از نظر دور داشت، عواملی که ممکن است تفاوت های میان شهر و روستا را شدت بخشند.

مهدی ابراهیمی*

یادداشت ها

1. farms
2. symbiotic relationship
3. inputs
4. restructuring
5. remoteness
6. counter-urbanization
7. theory of regions and central places
8. local integration
9. social accounting matrix
10. micro simulation of rural households
11. roadmap
12. spatial economics
13. bottom-up

* کارشناس ارشد توسعه روستایی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران (mehdi16359@gmail.com).

منابع

- آقایی، جهان‌پور (۱۳۹۰)، «پویایی‌های روستایی - شهری: دیدگاه‌ها و تجربیات». کتاب ماه علوم اجتماعی. سال ۱۵ (دوره جدید)، شماره ۴۰.
- ابراهیمی، مهدی (۱۳۹۰)، «نگاهی به وضعیت فقر روستایی در جهان امروز». کتاب ماه علوم اجتماعی. سال ۱۵ (دوره جدید)، شماره ۴۰.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۶)، *توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران*. تهران: نشر نی.
- ازکیا، مصطفی و ایمانی، علی (۱۳۸۷)، *توسعه پایدار روستایی*. تهران: اطلاعات.
- بهروان، حسین (۱۳۹۰)، *جامعه‌شناسی روستایی*. تهران: جامعه‌شناسان.
- جاجرمی، کاظم (۱۳۸۸)، *مطالعات روستایی*. تهران: البرز فردانش.
- جمعه‌پور، محمود (۱۳۸۹)، *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها*. تهران: سمت.
- حسینی، علی (۱۳۹۰)، *اصول و مبانی برنامه‌ریزی شهری و روستایی*. رشت: دریای دانش.
- داوان، ام. ال. (۱۳۸۸)، اولویت‌های توسعه روستایی. ترجمه مهدی طالب و همکاران. تهران: دانشگاه تهران.
- رضوانی، محمدرضا، نظری، ولی‌الله و خراسانی، محمدامین (۱۳۸۹)، *فرهنگ مفاهیم و اصطلاحات برنامه‌ریزی و توسعه روستایی*. تهران: جهاد دانشگاهی.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و سجاسی قیداری، حمدالله (۱۳۸۹)، *توسعه روستایی با تأکید بر کارآفرینی*. تهران: سمت.
- شهبازی، اسماعیل (۱۳۸۹)، *درآمدی بر آسیب‌شناسی توسعه روستایی*. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- صیدائی، اسکندر (۱۳۸۸)، *برنامه‌ریزی روستایی در ایران*. اصفهان: جهاد دانشگاهی.
- عنبری، موسی (۱۳۹۰)، «جاده یک‌طرفه توسعه روستایی در ایران». گفت‌وگوی منتشرشده در کتاب ماه علوم اجتماعی. سال ۱۵ (دوره جدید)، شماره ۴۰.
- فائو و یونسکو (۱۳۸۴)، *آموزش برای توسعه روستایی*. ترجمه سیف‌الله فرمحمادی و همکاران. تهران: جهاد دانشگاهی.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۷۵)، *جامعه‌شناسی کشاورزی*. تهران: اطلاعات.
- لینچ، کنت (۱۳۸۶)، *روابط متقابل شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه*. ترجمه محمدرضا رضوانی و داوود شیخی. تهران: پیام.
- موزلی، مالکوم. جی. (۱۳۸۸)، *توسعه روستایی: اصول و عملیات*. ترجمه مجتبی قدیری-معصوم و آئیژ عزمی. تهران: دانشگاه تهران.

مهدوی وفا، حبیب‌الله و شفیعی ثابت، ناصر (۱۳۸۶)، «تحلیل سیاست تبدیل روستا به شهر در حاشیه کلان‌شهر تهران». *مجموعه چکیده مقالات دومین همایش ملی توسعه روستایی ایران*. تهران: مؤسسه توسعه روستایی ایران.

هال، آنتونی و میجلی، جیمز (۱۳۸۸)، *سیاست اجتماعی و توسعه*. ترجمه مهدی ابراهیمی و علیرضا صادقی. تهران: جامعه‌شناسان.

IFAD (2010), "New realities, new challenges: new opportunities for tomorrow's generation". In: *Rural Poverty Report 2011*. Rome: The International Fund for Agricultural Development.

SobhanRehman (2010), *Challenging the Injustice of Poverty: Agendas for Inclusive Development in South Asia*. London: Sage.

